

KAPADOKYA'DA KIZIL KİLİSE

Banu ÇELEBİOĞLU,¹ İsmet AĞARYILMAZ

Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Yıldız-İSTANBUL
bcelebi@yildiz.edu.tr

ÖZET

Kızıl Kilise, Kapadokya'nın batısında, Güzelyurt bölgesi, Sivrihisar köyü yakınlarında, Melendiz Dağlarının karşısında büyük bir düzlüğün ortasındadır. Hıristiyanlığın en önemli üç azizinden biri olan ve burada gömülen Nazianz'lı Gregoirus'a (330-390) ithaf edilmiştir.

VI. yüzyılın sonlarına tarihlenen Kızıl Kilise, serbest haç plan şemasına sahiptir. Üç kollu haç planlı kilisenin kuzey ve batı haç kolları arasında bir parekklesion bulunmaktadır. Kızıl Kilise çatı örtüsü ayakta olan bu döneme ait bölgedeki tek kilisedir. Dış duvarlar ve kubbe ayakta, haç kollarını örten tonozların büyük bir bölümü ise yıkılmıştır.

Kilise, bölgedeki diğer kiliselerden korunmuşluk durumu, yapım sistemi ve taşıdığı kültürel miras kimliği açısından farklılaşır.

Anahtar Kelimeler: Kapadokya, Bizans mimarisi, kilise, koruma, onarım.

RED CHURCH IN CAPPADOCIA

ABSTRACT

Red Church is situated at the west of Cappadocia, in Güzelyurt, near Sivrihisar village, in the middle of the lowland against Melendiz Mountains. It's dedicated to the Gregoirus of Nazianze (330-390), one of the most important Father of Cappadocia, who was buried in this place.

The church, famous as a pilgrimage destination for Orthodox Christians of the past, is built out of red stones, from where it derives its name. Red Church is dated at the end of the 6th century and have a cross-shaped plan with parekklesion. The dome and the walls of the church are in the good condition, but the vaults were collapsed.

It's differentiate with it's condition, system of construction and cultural identity.

Keywords: Cappadocia, Byzantine architecture, church, conservation, maintenance.

---

¹ VI-XI. Yüzyıllar Arasında Kapadokya'da Hıristiyan Dini Mimarisi ve Koruma Metodolojisi, Yıldız Teknik Üniversitesi.

1.GİRİŞ

Mülkiyeti hazineye ait L32-b-24-c pafta, 207 parselde bulunan tescilli Kızıl Kilise² VI. yüzyılın sonuna tarihlenir. Kilise, Kapadokya'nın batısında, Güzelyurt bölgesi, Sivrihisar köyü yakınlarında, Melendiz Dağlarının karşısında büyük bir düzlüğün ortasındadır. 1830 m. rakımlı Sivrihisar köyü, Aksaray'a 51 km., Güzelyurt'a 5 km. mesafede yer alan, üzerinde Helenistik döneme ait bir kalenin yer aldığı Şahin Tepe Dağı'nın (2050 m) eteklerinde kurulmuş yarı-trogloditik bir yerleşimdir.

Kilisenin kuzeyinden geçen antik yol, H. Rott'a göre Bizans döneminde Konstantinopolis'ten Antioche' a ulaşmak için, askerlerin kullandığı bir güzergâhtır [1].

2.TASARIM VE YAPIM ÖZELLİKLERİ

Kızıl Kilise, serbest haç plan şemasına sahiptir. Üç kollu haç planlı kilisenin kuzey ve batı haç kolları arasında bir parekklesion bulunmaktadır. Kilisenin kuzeyinde bulunan ve orta nefe kolonatl bir arkad sistemiyle bağlanan parekklesion'un varlığı, H.Rott'a göre Kızıl Kilise'nin bir mezar kilisesi olduğuna işaret eder. Yine Rott'a göre kilise, Büyük Basileios'un arkadaşı olan ve Hıristiyanlığın en önemli üç azizinden biri olan ve burada gömülen Grégoire de Nazianze'ye (330-390) ithaf edilmiştir (Rott, 1908). Ancak W. Ramsay ve G.L. Bell, Kızıl kilisenin bir mezar kilisesi değil, önemli bir hac yolunda yer alması nedeniyle hac kilisesi olduğunu belirtirler.

² Konya Bölge Kurulu, Kızıl Kilise etrafının sit alanı ilan edilmesi istemine karşılık, sondaj raporunu inceledikten sonra, 26.11.2007 tarihinde, "Aksaray ili, Güzelyurt ilçesi, Sivrihisar köyü sınırları içerisinde taşınmaz kültür varlığı olarak tescilli Kızıl kilise çevresinin 3386 ve 5226 sayılı yasa ile değişik 2863 sayılı yasada belirtilen özellikleri taşıması nedeniyle III. derece arkeolojik sit alanı olarak tescil edilmesine, sit sınırlarının ekli 1/5000 ölçekli haritada işaretlendiği şekilde belirlenmesine, bu alanda Yüksek Kurul'un 05.11.1999 gün ve 658 sayılı ilke kararının geçerli olduğuna" karar vermiştir.

Kapadokya bölgesindeki haç kiliselerinden bazıları, kutsal addedilen bir su kaynağının yanında inşa edilmiştir. Kızıl kilisenin güneybatısında, köylülerin bugün "hayat suyu" olarak nitelendirdikleri eski bir ayazma bulunur. Kilise duvarlarına kazılan haç motifleri ve yazılardan, yapının hacılar tarafından ziyaret edilen önemli bir dini merkez olduğu da anlaşılmaktadır (Resim 1) [2].

Resim 1. Kızıl Kilise, haç motifi

Naosun doğusunda yarım kubbe ile örtülü, içeride atnalı biçimli, dışarıda beşgen bir apsis yer alır. Üç adet geniş ve atnalı şeklinde kemerli pencere ile aydınlanan apsisin kuzey ve güney kenarlarında birer dikdörtgen niş bulunur (Resim 2). Apsis duvarlarındaki oyuklar, muhtemelen ahşap ikonostasislerin izleridir. Apsis döşemesinin orjinal kotunun naosdan yaklaşık 50 cm. yukarıda olduğu apsis duvarındaki izlerden anlaşılır. H. Rott, Kızıl Kilisenin apsisinde tek basamaklı ve katedrali bir synthronon olduğunu belirtirse de, günümüzde bu öğeden hiçbir iz kalmamıştır.

Resim 2. Kızıl Kilise, apsis

Naosa üç yönde eklenen haç kollarından batı haç kolu, kuzey ve güney haç kollarından uzundur (Resim 3). Kilisenin naosa, parekklesion'a ve güneydeki haç koluna açılan üç adet girişi vardır. Girişler eş boyutlu ve dikdörtgen açıklıklardır. Kuzey ve güney haç kolları alt kotta ikişer, üst kotta ise duvar aksında yer alan birer pencere ile aydınlanır. Batı haç kolunda ise kapının üzerinde atnalı kemerli bir pencere vardır.

Resim 3. Kızıl Kilise, batı haç kolu

Batı haç kolu ve parekklesion'un batı cepheleri boyunca uzanan, geç dönemde eklenmiş ancak günümüze ulaşmamış bir narteks yer alır. Batı cephesinde görülen giriş oyukları ve kuzey yönündeki duvar kalıntısı, narteksten günümüze ulaşabilen izlerdir. 8-16 Ağustos 2007³ ve 4-16 Temmuz 2008⁴ yıllarında Prof. İsmet Ağaryılmaz'ın denetiminde yapılan kazılar sonucunda narteksin batı ve güney duvarları da ortaya çıkarılmıştır (Resim 4).

Resim 4. Kızıl Kilise, kazı sonrası narteks kalıntıları

Aynı tarihlerde Aksaray müze elemanları tarafından kilise çevresinde bulunan antik dönem köy yerleşmesinde sondaj çalışmaları yapılmış; kilisenin yaklaşık 100 m. kuzeyinde bir şapel, batısında Geç Roma-Erken Bizans dönemine tarihlenen bir yerleşimin kalıntıları ve toprak objeler bulunmuştur.

³ Kilise'nin içinde ve narteks bölümünde müze uzmanları denetiminde restorasyon ekibi elemanları ile zeminde araştırma ve sondaj kazıları yapılmıştır. Aynı tarihlerde Aksaray Müze Müdürü Yücel Kiper ve müze uzmanları tarafından kilisenin kuzey batısında bulunan taşlık alanda üç açmada 6 gün süresince sondaj kazıları yapılmıştır. Aynı tarihlerde müze elemanları tarafından kilise etrafında bulunan antik dönem köy yerleşmesinde sondaj çalışmaları üç ayrı alanda yapılmıştır (Ağaryılmaz)

⁴ Aksaray Müze Müdürü arkeolog Yücel Kiper denetiminde, Prof. İsmet Ağaryılmaz, sanat tarihçisi Bizans uzmanı Gülgün Köroğlu, Arş. Gör. Y.Mimar Banu Çelebioğlu'nun katıldığı kazı ekibi ile Kızıl Kilise'nin iç zemini ile çevresinde sondaj çalışmaları yapılmıştır. 13 işçi ile sürdürülen sondaj kazıları 10 iş günü sürmüştür.

Batı ve kuzey haç kolları arasında bir parekklesion yer alır. Batı haç kolu ile parekklesion'u iki adet çifte ayak ile taşınan bir arkad ayırır (Resim 5). Arkad kemerleri atnalı şeklindedir.

Resim 5. Batı haç kolu ve parekklesion'u ayıran arkad

Parekklesion'u örten sepetkulpu tonozun bir parçası batı haç kolu duvarında kalmıştır. Kuzey haç kolu batı duvarı üzerinde, tonozun formu okunabilir. Tonozun eğimli çizgisi, batı cephesini oluşturan kalkan duvarın biraz altında birleşir. Güney ucu kuzeye göre daha yüksek olan tonoz, eğimli çatıyı destekler (Resim 6) [3].

Resim 6. Kızıl Kilise, Parekklesion tonoz izi

Haç kolları ise dik eksenler doğrultusunda beşik tonozla örtülüdür. Tonozlar, yörenin geleneksel yapım tekniklerinden 'kavurma'

⁵yöntemiyle inşa edilmiştir ve hafif atnalı şeklindedir (Resim 7). Haç kolları ve parekklesion'un dış yüzeyde iki yöne kırma çatı ile örtüldüğü mevcut izlerden saptanabilir.

Resim 7. Kızıl Kilise, tonozlarda kullanılan "kavurma" yöntemi

Naosu örten kubbe, haç formu kâgir ayaklara oturan dört kemerle taşınmaktadır. Kemerlerin üzerinde duvar yaklaşık 1,5 taş sırası yükselir ve kareyi çevreleyen bir silme ile sonlanır. Silme ile taş sırası arasında 10 cm. yüksekliğinde, 16 cm. derinliğinde ahşap hatıl yuvası bulunur. Kare planlı kubenin köşelerine yerleştirilen tromplar, sekizgen kasmağa geçişi sağlar. Tromplar üzerindeki yüzeyler küçük kare açıklıklar, kasmağa dik eksenler ise atnalı kemerli pencereler ile aydınlanır (Resim 8). Kubbe pencere kemerlerinin hemen üzerinden başlar (Resim 9).

⁵ "Kavurma" tekniği, bir çeşit kireç harcının, küçük boyutlardaki kırma taş ile karıştırılarak elde edilen karışımın kalıplar yardımıyla kullanımudur.

Resim 8. Kızıl Kilise, kubbe kasağı

Resim 9. Kızıl Kilise, kubbe

Kubbe kaidesi, cephede de kare bir kasnak üzerinde yükselir. Kare kasnakdan sekizgen kaideye geçişte bir silme yer alır. Silmenin altındaki taş sırasında kasağın iç yüzeyinde olduğu gibi ahşap hatıl yuvası vardır. Kaidenin haç kolları ve apsis yönündeki yüzeylerinde yer alan pencerelerin kemer üzengi seviyelerinde profilli sütun başlıkları bulunur. Kubbe saçak altını çevreleyen silmenin üzerinde küçük furuşlardan oluşan başka bir silme dolanır. Kubbe taş kiremitlerle örtülüdür (Resim 10).

Resim 10. Kızıl Kilise, kubbe kaidesi

Yapının dört cephesinde 0.10 m kotunda aynı hizada, eş aralıklı ve atnalı kemerli 9 adet, batıda nartekse açılan eksendeki giriş açıklığının üzerinde ve haç kollarının ekseninde olmak üzere 3.70 m kotunda 3 adet pencere bulunur. Yapıyı +4.07 kotunda bir saçak silmesi dolanır.

Yapının dış yüzeyi tamamen düzgün kesme taş ile inşa edilmiştir. Ancak haç kollarının ve parekklesion'un iç duvar yüzeylerinde, boşlukların lento ve söveleri düzgün kesme taş, diğer duvarlarda ise kısmen düzgün kesme taş, büyük oranda kaba yonu taş kullanılmıştır. İç mekânda duvar yüzeyleri tamamen sıva kaplı ve fresklidir.

Batı cephesi; parekklesion, batı ve güney haç kollarına açılan üç adet geniş kapı boşluğu yer alır. Kapı lentoları madalyon içinde haç figürü ile bezelidir. Lentonun üzerinde ise tahribata uğramış furuşlardan oluşan bir silme ve hafifletme boşluğu vardır. Batı haç kolu aksında, kapının üzerinde atnalı kemerli bir pencere bulunur. Pencerenin altındaki taş sırasına narteks saçığına ait yedi adet giriş deliği açılmıştır. Batı haç kolu cephesini oluşturan kalkan duvar, parekklesion hizasında kademelenerek alt kota ulaşır. (Resim 11).

Resim 11. Kızıl Kilise, batı cephesi

Kuzey cephesi; kuzey haç kolu alt kotta atnalı kemerli iki adet eş pencere, üst kotta ve haç kolunun aksında ise atnalı kemerli daha geniş bir pencere ile aydınlanır. Üst pencerenin kemer üzengi seviyelerinde, kubbe kaidesindeki açıklıklardakiler ile eş profillere sahip sütun başlığı ve kaidesi yer alır. Bütün haç kolları kalkan duvar cepheledir, ancak parekklesion'un kuzey cephesi düz bir silme ve üzerinde tonozdan oluşur. Düz silme üzerinde küçük furuşlardan oluşan ikinci silmenin kalıntıları görülür (Resim 12).

Resim 12. Kızıl Kilise, kuzey cephesi

Güney cephesi; güney haç kolu cephesi, kuzey haç kolu ile eş cephe düzenine sahiptir, kalkan duvarı daha fazla zarar görmüştür. Batı haç kolu da atnalı kemerli iki eş pencere ile aydınlanır. Saçak seviyesinin altındaki düz silme iyi

durumdadır, furuş silmenin ise çok küçük parçası günümüze ulaşmıştır (Resim 13).

Resim 13. Kızıl Kilise, güney cephesi

Doğu cephesi; kuzey ve güney haç kollarında birer adet atnalı kemerli pencere yer yer alır. Beşgen apsinin aksındaki açıklık, apsinin diğer iki penceresine göre daha yüksek ve geniştir. Üç pencere de atnalı kemerlidir. Cephe boyunca saçak altı düz silme kesintisiz dolanır. Furuşlu silmenin kalıntıları ise sadece kuzey haç kolunda görülür (Resim 14).

Resim 14. Kızıl Kilise, doğu cephesi

3. BOZULMA VE KORUMA DURUMU

Kızıl Kilise çatı örtüsü ayakta olan bu döneme ait bölgedeki tek kilisedir. Dış duvarlar ve kubbe ayakta, haç kollarını

örtün tonozların büyük bir bölümü ise yıkılmıştır.

Kilisenin çatı örtüsünü oluşturan apsis yarım kubbesi ve tonozların büyük bir kısmında farklı boyutlarda hasarlar görülmektedir. Naos üzerindeki kubbe yıkılma tehlikesi altındadır. Kubbenin üzerini örtün özgün taş kiremitleri kısmen bitki örtüsü ile kaplanmıştır. Apsisi örtün yarım kubbe tamamen yok olmuştur. Kuzey, güney ve batı haç kollarını örtün beşik tonozların bir bölümü mevcuttur.

Duvarlarda; taş malzemede, dolgu malzemesinde ve sıvalı, boyalı yüzeylerde hasarlar mevcuttur. Yapılan analiz çalışmaları sonucunda tespit edilen hasarlar, taşta yüzey kaybı, süngersi aşınma ve malzeme kaybı, yosunlanma ve kireç akıntısı ile sıva dökülmesidir.

KAYNAKLAR

[1] Rott H., (1908), Kleinasiatische Denkmäler aus Pisidien, Pamphylien Kappadokien und Lykien, Leipzig.

[2] Ötüken Y., (1981), Kapadokya Bölgesinde Bizans Mimarisi Araştırmaları, H.Ü. Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, yayınlanmamış doçentlik tezi, Ankara.

[3] Ramsay W.M., Bell G., (1909), The Thousand and one Churches, London.